

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА АНТРОПОГЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ ЛАЗАРЕВАЦ

Владимир Малинић¹, Саша Стевановић¹¹

Примљено: 12.03.2015. | Прихваћено: 19.06.2015.

РЕЗИМЕ: *Градска општина Лазаревац, посматрајући богатство антропогеног мотивског потенцијала, има повољне предиспозиције за развој туристичке привреде. На овом простору постоји знатно културно наслеђе, које има посебне атрибуте туристичке привлачности од значаја за развој туристичких активности. Да би то научно било доказано, издвојене су уметничке, амбијенталне и манифестационе туристичке вредности које имају значај за проширење и подизање атрактивности туристичке понуде, а затим је спроведена њихова туристичка валоризација помоћу Хилари ду Крос методе (уметничке и амбијенталне вредности) и њене модификоване верзије за манифестације аутора Томића и др. Туристичком валоризацијом антропогених туристичких вредности градске општине Лазаревац уочава се да највећу туристичку вредност имају манифестационе туристичке вредности (ћелија М (1,3) у матрици тржишне привлачности/робустности). За њима следе амбијенталне туристичке вредности (такође ћелија М (1,3)), док су на последњем месту са ћелијом М (2,2) уметничке туристичке вредности, у које спадају сакрални објекти, археолошка налазишта, репрезентативни примери архитектуре и споменици. Рецептивна основа општине, али и слаба сарадња са релевантним институцијама на промоцији туристичких потенцијала намећу се као главни узрочници недовољне искористићености потенцијала и тренутног стања.*

Кључне речи: *туристичка валоризација, градска општина Лазаревац, антропогене туристичке вредности*

¹ Универзитет у Београду, Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд ; контакт: vmalinic92@gmail.com

¹¹ Туристичка организација Београда

УВОД

Градска општина Лазаревац административно припада Граду Београду и једна је од 17 општина у оквиру истоименог региона. Простире се на површини од 379 km² (Републички завод за статистику, 2012). На том простору, према последњем попису становништва одржаном 2011. године, егзистира 59.349 становника у 34 насеља. Центар општине је истоимено насеље – град Лазаревац, удаљен од Београда 55 km, у коме живи 24.850 становника. На северу и северозападу Лазаревац се граничи са још једном београдском општином – Обреновцем, на западу су општине Лајковац и Уб, на југу – општина Љиг, док је на истоку општина Аранђеловац. Овај крај има равничарско-брежуљкаст карактер. Око река се простиру плитке речне долине које представљају главне природне комуникацијске везе са суседним општинама, при чему посебно треба истаћи долину реке Колубаре, најзначајније и најдуже реке општине. Територијом општине пролазе Ибарска магистрала и железничка пруга Београд-Бар, а саобраћајну мрежу допуњују и магистрални путеви према Аранђеловцу, Ваљево и Обреновцу, као и више регионалних путева. Управо захваљујући повољним природним предиспозицијама, али и густом мрежом саобраћајница, подручје општине Лазаревац је добро повезано са бројним туристичким вредностима у непосредном окружењу (Стефановић, 1991; Станковић, 2013).

У туристичкој валоризацији антропогених вредности општине Лазаревац треба поћи од две важне чињенице. Прво, уочава се повољан туристичко-географски положај у односу на зоне и локалитете изузетне туристичке атрактивности, на просторе са високим нивоом туристичке тражње и на правце туристичких кретања. Због тога, туристичко-географски положај представља велики потенцијал за развој свих делатности које спадају у комплекс туризма. Друго, дуг континуитет живота и стварања на овим просторима оставио је за собом знатно културно-историјско, односно материјално наслеђе. Оно поседује посебне атрибуте туристичке привлачности, који често могу да утичу на интензитет развоја туристичких активности у дестинацијама у знатно већој мери него квантитет и квалитет угоститељских услуга (Јовичић и Бранков, 2009).

Циљ нашег истраживања је утврђивање стања антропогених туристичких ресурса општине Лазаревац и процена њихове туристичке вредности и значаја за развој туризма на простору општине. Овим радом желимо да покажемо да адекватном туристичком валоризацијом и промоцијом туристичких атракција дестинације која није довољно афирмисана може позитивно да се утиче на повећање броја туриста, али и да се привуку нови сегменти туристичке тражње. Сматрамо да општина Лазаревац поседује атрибуте којима може обогатити постојећу туристичку понуду Београда.

АНТРОПОГЕНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ ОПШТИНЕ ЛАЗАРЕВАЦ

Антропогене туристичке вредности су објекти, догађаји и манифестације у простору за које се може везати пажња туриста. Ови ресурси погодују развоју културних и манифестационих туристичких кретања. Посета оваквом типу туристичких ресурса углавном не зависи од временских услова, тако да се они могу користити за продужење туристичке сезоне и одвијање целогодишњег промета, а њихова контрактивна зона може бити локална, регионална, национална и светска (Станковић, 2008). У овом раду смо издвојили три основне групе антропогенних туристичких вредности које имају посебан значај за развој туризма и проширење понуде на простору општине Лазаревац, и то уметничке, манифестационе и амбијенталне туристичке вредности.

Уметничке туристичке вредности

Уметничке туристичке вредности су најбројнији вид антропогенних туристичких вредности. Најчешће се јављају у виду архитектонских, ликовних или позоришних остварења. Имају велики број атрибута којима привлаче туристе, а међу њима се посебно истичу знаменитост, реткост и препознатљивост. Користе се за обогаћивање садржаја боравка у туристичким дестинацијама. Чест су мотив у средствима туристичке пропаганде, нарочито приликом презентовања туристичке понуде или израде сувенира. Ова остварења се штите посебним законима и уврштају у културну баштину народа и држава, а изузетно и на листу светске баштине ОУН. Заштита појединих дела од стране државних и светских организација довољно говори о квалитету њихових уметничких вредности (Ђирковић, 2005).

Храм Светог великомученика Димитрија у Лазаревцу (*сѿоменик кулѿуре од изузеѿној значаја*) – У Стефановићевој монографији (2002) се наводи да је реч о споменику који чува успомену на жртве у једној од највећих битака у српској ратној историји, на „ испољену храброст војника и на вештину командног кадра“. Пројекат за изградњу цркве је дело архитекте Ивана Рика, а реализован је између 1938. и 1941. године у духу српске средњовековне архитектуре. Храм је петокупални са пространим наосом, припратом и звоником, који се завршава још једном полигоналном куполом. Унутар храма се налази велика крипта у којој се налазе кости 20.000 српских јунака, заједно са костима 30.000 аустроугарских војника, што је јединствен случај у свету. Спомен костурница је редак пример хуманости једног народа који са својим погинулим војницима сахрањује и непријатељске. У Другом светском рату, приликом бомбардовања немачких окупаторских снага, црква је поприлично оштећена, али је убрзо по ослобођењу обновљена. Тада је крипта другачије уређена, према пројекту архитеката Павловића, Тадића и Храбовског. Крипта је тада добила бронзани рељеф који асоцира на битку (рад вајара Михаила Томића), мермерне информативне плоче, као и касете са називом пукова који су учествовали у битки. По капацитету својих костурница, ова црква је највећи црквено-меморијални објекат на територији Србије.

Чаршијска кућа породице Васић у Лазаревцу (*сѿоменик кулѿуре*) представља најстарији сачувани архитектонски објекат на територији општине Лазаревац. Настала је средином 19. века као објекат пословно-стамбене намене. То је класична маловарошка српска кућа друге половине 19. века. Овај тип куће води порекло од дводелне шумедијске чатмаре, али и моравске куће. Управо због тога има велику вредност, пошто представља синтезу различитих стилова нашег народног градитељства (Стефановић, 2002).

Црква Светог великомученика Димитрија у селу Лесковцу (*сѿоменик кулѿуре*) – некада је на месту ове цркве, настале 1892. године, постојала црква брвнара из 17. века. Црква је изграђена у српско-византијском стилу према пројекту Светозара Ивачковића. Реч је о грађевини која има основу у облику слободног крста. На фасади се уочавају појасеви опеке и ломљеног камена. У унутрашњости цркве доминира иконостас у стилу класицизма, рад познатог српског сликара Живка Југовића. У црквеној ризници се чувају предмети од велике важности: старе црквене књиге, уметничка остварења, као и записи архимандрита манастира Боговађа Хаџи Рувима Нешковића. У црквеној порти се налази костурница српских ратника палих у Првом светском рату (Стефановић, 2002).

Археолошки локалитет Баташина у Степојевцу налази се на излазу из насеља, недалеко од Ибарске магистрале. Прва истраживања мањег обима на овом простору изведена су 1981. године, након што је случајно откривена зидана гробница. Та истраживања су открила остатке архитектуре из 3. и 4. века, затим остатке римске виле – рустике, као и некрополе из 7. и 8. века. С обзиром на то да је утврђено да зидана гробница датира из 6. века, јасно је да овде постоји дуг континуитет живота. Овај локалитет, односно економско имање из римског периода, има велики значај за изучавање економских и политичких прилика у широј околини Сингидунума (Група аутора, 1995).

Археолошко налазиште Жупањац у атару села Лугови налази се јужно од села, са десне стране Ибарске магистрале ка Љигу. На основу површинских археолошких налаза, изведена су 1982. археолошка испитивања мањег обима. На основу тих ископавања је утврђено да се ради о комплексу за прераду руде и остацима објеката за живот. Локалитет је од великог значаја за изучавање развоја металургије античког периода на овим просторима. Сматра се да налазиште датира са краја 3. и почетка 4. века (Група аутора, 1995).

Цркве брвнаре у Вреоцима, Барошевцу и Брајковцу су настале на скровитим местима, релативно близу сеоских насеља. Овакав вид градитељства почиње да се јавља после пада српске државе под власт Турака. Од тог тренутка, српски народ није имао могућност да слободно врши богослужење, па су због тога прављене на забаченим местима цркве које су по свему личиле на куће, а могле су и да се премештају у случају потребе (Павловић, 2001). Најпознатија црква брвнара у општини Лазаревац јесте Брајковачка, чувена и по гробном месту попа Ранка, једног од организатора Другог српског устанка.

Спомен-обележје на Враче брду се налази непосредно уз Ибарску магистралу, у Ђелијама. Представља сећање на погибију Димитрија Туцовића 20. новембра 1914. године, за време трајања Колубарске битке. Димитрије Туцовић је био

вођа Српске социјалдемократске странке и „родоначелник српске социјалистичке мисли“ (Вујовић, 1994). Спомен-обележје је у виду каменог опсега и скромног обелиска.

Манифестационе туристичке вредности

Манифестације су антропогене туристичке вредности које имају дугу традицију, пошто су још од првобитних Олимпијских игара, преко римских гладијаторских борби и средњовековних витешких турнира, до савремених догађаја утицале и утичу на кретања људи и развој туристичке делатности (Бјељац, 2006). Од значаја су за продужење туристичке сезоне и повећање потрошње туриста. У културном, економском и друштвеном погледу, манифестације могу имати велики значај за развој туризма у дестинацији, наравно, само ако постоји адекватна туристичка валоризација. У првом реду омогућавају да културно наслеђе народа (уметност, обичаји, фолклор) буде сачувано и презентовано, али доприносе и остваривању значајних прихода од туризма, дају допринос валоризацији појединих природних вредности, као и очувању културног идентитета и социјалног интегритета локалне заједнице (Стевановић и Малинић, 2015).

Током године, према подацима ТО Лазаревац, на подручју општине се одржи 25 манифестација културног, спортског и другог карактера. Ипак, највећи удео међу њима имају локалне манифестације занемарљиво мале контрактивне зоне. Због тога смо у овом истраживању издвојили 3 најпознатије и најпосећеније манифестације, које су од највећег значаја за развој туризма у Лазаревцу.

„**Дани Колубарске битке**“ су најпознатија манифестација која се одржава у општини. Траје 7 дана и одржава се у знак сећања на српске војнике, који су у децембру 1914. године поразили аустроугарску војску, и на тај начин се обележава годишњица једне од највећих победа српске војске у Првом светском рату. Током трајања манифестације буде одржано више позоришних представа, изложби, промоција књига и концерата. Покровитељ свих програма је општина Лазаревац, а носиоци манифестације су лазаревачки Пулс театар и Туристичка организација Лазаревца (<http://www.lazarevac.rs/>).

„**Фестивал српских вина**“ је традиционална манифестација која се одржава прве недеље новембра месеца већ 7 година заредом. Слоган манифестације је „Време је за вино, пијмо домаће“. Сваке године своје производе излаже око 50 домаћих произвођача вина, тако да је ова манифестација добила на значају и ван граница општине.

„**Фестивал хумора за децу**“ традиционално се одржава треће седмице септембра, у десет основних школа и још толико подручних одељења, у Центру за културу и на улицама Лазаревца. Овај фестивал обухвата књижевне, ликовне и драмске програме, као и завршну приредбу коју чине дечији кабаре и маскенбал. Фестивал је по тематици јединствена дечија манифестација у Србији.

Амбијенталне туристичке вредности

Амбијенталне туристичке вредности су посебан облик антропогених туристичких вредности. Представљају „лако препознатљиве, стилски дефинисане, архитектонски и уметнички осмишљене целине различитих намена“ (Станковић, 2008). Најчешће је реч о комплементарним туристичким вредностима, што значи да нису довољно туристички атрактивне да би туристи дошли само због њих у дестинацију. За ове ресурсе су карактеристични атрибути знаменитости, реткости и куриозитета, а вредност на туристичком тржишту им зависи од препознатљивости, намене и уникатности. Пракса је показала да је најлакше валоризовати амбијенталне целине које имају добар положај у односу на већ валоризоване, познате и добро посећене туристичке дестинације.

Врт Богосава Живковића у селу Лесковцу дело је истоименог народног уметника у типичном шумадијском сеоском амбијенту. Ту постоји уметничка галерија на отвореном, тј. стална поставка вајарских дела у камену и дрвету. У овом природном амбијенту су спојени „народно градитељство, рурални намештај, сеоска оруђа, керамички судови, ручни жрвњевци и велики воденични каменови донети из околних села“ (Стефановић, 2002).

Етно село „Бабина река“ – заузима површину од једног хектара у селу Трбушници, на пола пута од Лазаревца ка Аранђеловцу. Отворено је 2010. године. Смештено је на самом крају села, тако да је изоловано од свега урбаног. Окружује га очувана природа, а на само 50 метара удаљености налази се језеро поред кога протиче поток по коме је овај комплекс добио име. Етно село има и национални ресторан чија је унутрашњост испуњена уметничким сликама са мотивима Шумадије.

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

Туристичка валоризација, према Станковићу (2003), представља комплексну оцену туристичких вредности које су од значаја за садашњи и будући развој туризма на посматраном простору. Представља једно од најзначајнијих питања теорије и праксе савременог туризма, као и његовог развоја на нивоу конкретног места, регије и земље. Има велики значај за планирање будућег развоја туризма, очување и заштиту животне средине, као и за читав низ економских и ванекономских показатеља степена развијености туристичке привреде. Коришћењем поступка туристичке валоризације утврђује се туристички потенцијал одређене дестинације. Предмет валоризације могу бити сви објекти, појаве или простори настали природним процесом или делатношћу човека, и који поседују одређене атрактивности за посетиоце (Бери и др., 2012). Ипак, туристичка валоризација се не сме изједначавати са економском валоризацијом, која подразумева не само оцену постојеће, већ и стварање нове вредности, јер антропогене туристичке вредности, без обзира на значај за туризам, нису роба у економском смислу и не подлежу законима економских тржишта (Станковић, 2003; Ћирковић, 2005). Валоризација подразумева економско активирање које је максимално подређено

очувању интегритета туристичке вредности (Ромелић и Марковић, 1994). То потврђује чињеница да су туризму интересантни објекти, појаве и процеси (али и њихова међусобна комбинација) који немају никакав значај за читав низ других делатности, а који могу добити употребну вредност управо захваљујући туристичкој валоризацији. Валоризација има за циљ да истакне “употребне” и прометне вредности потенцијала (Чомић и Пјевач, 1997). Туристичком валоризацијом треба утврдити стање туристичких вредности, на основу чега се одређују објективне могућности за развој туризма, а затим врши процена евентуалне заштите ресурса, неопходних инвестиција и могућности туристичког промета (Бесермењи, Марковић и Јовичић, 2010).

У туризму не постоји тачно одређена метода туристичке валоризације, већ је заступљен већи број њих. То је резултат непостојања јединствених критеријума, због чега је туристичка валоризација предмет многих дискусија и сучељавања мишљења у туристичкој теорији и пракси. Велики научно-истраживачки значај у домаћим оквирима имала је квалитативно-квантитативна метода Ахметовић – Томка Драгице, објављене у Зборнику радова Департамента за географију, туризам и хотелијерство 1994. године. Код ње се резултати истраживања изражавају нумерички или дескриптивно, ређе графички. Наредних година развили су се бројни други методи као резултат залагања домаћих аутора (Хаџић, 2005; Томић и Божић, 2014, Хаџић и др., 2010; Томић, 2011 итд.). Иностранци аутори су још већи значај придавали питању туристичке валоризације, што се може видети кроз бројну литературу (Bruschi, V. M., Cendrero, A., 2005; McKercher, R. & Ho, P., 2006; Coratza, P., Giusti, C., 2005; Pralong, J. P., 2005; Reynard et al, 2007, Pereira et al, 2007; McKercher, R. & Pamela, S. Y. Ho, 2011).

Један од научно признатих и препознатљивих модела туристичке валоризације је за културна добра је модел Хилари ду Крос (Du Cros, 2001; Du Cros, 2000). Она је у процес туристичке валоризације увела културно-туристичке субиндикаторе и степен њиховог градирања, посебно за туристички сектор, а посебно за сектор менаџмента културних добара. Субиндикатори се оцењују оценом од 0 до 5, међутим поједини индикатори имају и мање распоне бодова. У туристичком сектору се валоризују *тржишна привлачност културних добара и фактори од значаја при дизајнирању туристичког производа*. Закључак о субиндикаторима тржишне привлачности културног добра за туристички сектор: слаба привлачност 0-20, средња привлачност 21-40, висока привлачност 41-60. У сектору менаџмента културних добара валоризују се културни значај и робустност. Закључак о субиндикаторима у сектору менаџмента је следећи: осетљивост/мала културна вредност 0-20, средња вредност 21-40, висока вредност 41-60 (Хаџић, 2005; Станојловић и др., 2010; Бесермењи, Пивац, 2008; Марковић, Петровић, 2012).

На основу извршене анализе поставља се матрица тржишне привлачности са девет ћелија, означених са М (и, j) (и, j=1,2,3) и за сваку туристичку вредност се одређује којој ћелији припада, у зависности од оцене коју је добило у раније спроведеном поступку оцењивања (Берић и др., 2011).

Методу Хилари ду Крос смо користили за туристичку валоризацију уметничких и амбијенталних туристичких вредности општине Лазаревац. За манифе-

стационе туристичке вредности смо користили модификовану верзију Хилари ду Крос модела из 2013. године посебно намењену манифестацијама. Овај модел су у сопственом научном раду представили Томић, Стојсављевић и Божићева уводећи у анализу три нова субиндикатора (маркетинг, безбедност посетилаца и логистику) који су од великог значаја када је реч о организацији догађаја. Закључак о субиндикаторима туристичког сектора се разликује због постојања већег броја оцена (слаба привлачност 0-25, средња привлачност 26-50, висока привлачност 51-75), док код сектора менаџмента не постоји разлика у односу на Хилари ду Крос модел.

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА АНТРОПОГЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ ОПШТИНЕ ЛАЗАРЕВАЦ

1. Туристички сектор

а) Тржишна привлачност

Амбијент. (слаб 0-1, адекватан 2-3, добар 4, одличан 5) Већина туристичких вредности општине Лазаревац уклопљена је у околне природне вредности или је створен добар склад природног и антропогеног. Треба истаћи археолошка налазишта, где су пронађени добро очувани материјални остаци из античког периода, што доприноси аутентичном доживљају, али и цркве брвнаре, које својом скровитошћу верно одсликавају тежину живота хришћана за време владавине Турака. Наравно, квалитетном амбијенту неких вредности доприноси и добра атмосфера међу посетиоцима (и учесницима), попут манифестација „Фестивал српских вина“ и „Фестивал дечијег хумора“.

Познатост ван локалне области. (не 0, донекле 1-3, веома добро 4-5) Овај елемент туристичке валоризације се односи на то колико су вредности општине Лазаревац туристима интересантне и привлачне, али и на туристички промет, односно на број људи који посете одређену вредност. Ипак, највећи проблем приликом вредновања овог елемента јесте непостојање евиденције о посећености објеката и манифестација, пошто продаја улазница за скоро све вредности не постоји.

Храм Светог великомученика Димитрија у Лазаревцу се може окарактерисати као најатрактивнија и најпознатија антропогена туристичка вредност општине Лазаревац. Атрибути које храм поседује не зависе од периода године, тако да је посећен током читаве године. Ипак, непостојање евиденције онемогућава детаљнију анализу броја и структуре посетилаца. Страних туриста има највише у току летњих месеци, екскурзија за време пролећа и јесени, а већи број посетилаца је и у току децембра месеца, када се одржава манифестација „Дани Колубарске битке“ у част велике победе српске војске. Остале уметничке и амбијенталне вредности општине нису у тој мери атрактивне и препознатљиве на туристичком тржишту као што је случај са храмом Светог великомученика Димитрија, тако да је неопходно урадити много више како би оне постале бренд и како би добиле место у све-

сти људи. Чини се да је у том погледу најтежа ситуација са археолошким локалитетима, али је и јасно да се само развојем туризма они могу валоризовати, чиме се обезбеђују финансијска средства за њихово очување, презентовање и одржавање.

Када је реч о манифестацијама, „Дани Колубарске битке“ су најпознатија манифестација општине Лазаревац, која има шири регионални значај и припада групи уметничких, али и политичко-историјских манифестација. „Фестивал српских вина“ је привредна манифестација, која је у последњих неколико година стекла регионални значај и препознатљивост, док је „Фестивал хумора за децу“, иако по тематици јединствена манифестација у Србији, још увек локалног значаја.

Важни национални симболи. (не 0, има *пошеницијал* 1-3, *га* 4-5) Чињеница је да је Храм Светог великомученика Димитрија споменик који симболизује јунаштво и отпор Србије у борби против агресора у Првом светском рату, због чега има национални значај. Ипак, без обзира на своју симболику и монументалност, може се рећи да он још увек поприлично заостаје за српским средњовековним манастирима, али и археолошким локалитетима из римског периода попут Виминацијума и Феликс Ромилијане. У вези са храмом је и манифестација „Дани Колубарске битке“, али ова манифестација по низу показатеља заостаје за туристичким значајем самог храма и његовом вредношћу на националном нивоу. Остале туристичке вредности на простору општине немају значај националног симбола, а тешко је веровати и да ће моћи да га имају.

Може се испричати интересантна прича. (не 0, има *пошеницијал* 1-3, *га* 4-5) Многобројне легенде и митови, историјски извори, догађаји и народна предања, омогућавају буђење знатижеље код туриста и њихово анимирање. Страним и домаћим туристима су наравно најинтересантније приче о Првом светском рату, али и то што је за време трајања „Дана Колубарске битке“ у граду углавном присутан државни врх.

Аутентичност туристичких вредности. (*сиромашно* 0-1, *адекватно* 2-3, *добро* 4, *одлично* 5) Храм Светог великомученика Димитрија, као што је већ речено, представља јединствен случај у свету, јер је српски народ показао изузетну хуманост сахрањујући са својим погинулим војницима и непријатељске. Храм је најзначајније место сећања на велику победу у Колубарској бици. Због тога се може рећи да поседује особине које га диференцирају од околних културних добара.

Врт Богосава Живковића такође има посебну вредност, пошто је реч о делу уметника који је познат као један од најбољих светских самоуких вајара и класик кога су многи везивали и за наиву, и за маргиналну уметност (арт брут).

Од манифестација би требало посебно истаћи „Фестивал дечјег хумора“ који је по тематици јединствена дечија манифестација у Србији, иако још увек локалног карактера.

Привлачност за специјалне потребе. (*уопште* не 0, има *пошеницијал* 1-3, *га* 4-5) Туристичке вредности општине Лазаревац погодне су за развој разноврсних облика туризма. Наравно, имају значајну културну улогу. Постоји и могућност организовања бројних манифестација, уз већ постојеће, које би повезале (већину) туристичких вредности у једну целину. Едукативна улога би добила на значају

улагањем у археолошке локалитете, али и даљом промоцијом културе сећања на Колубарску битку и Први светски рат.

За време трајања догађаја одржавају се стручни скупови, ликовне изложбе, концерти, спортски сусрети итд. С обзиром на то да „Фестивал српских вина“ траје свега један дан, пратећи програм није нарочито богат и обухвата стручна предавања за виноградаре и њихова удружења, али и понеки наступ културно-уметничких друштава. Ситуација је повољнија када је реч о преостале 2 манифестације. Током трајања „Дана Колубарске битке“ буде одржано више позоришних представа, концерата и изложби, али и промоција књига. „Фестивал дечијег хумора“ многобројне пратеће програме забавног карактера за анимацију деце, али и књижевне, ликовне и драмске програме, као и завршну приредбу коју чине дечији кабаре и маскенбал.

Комплементарност са туристичким вредностима у окружењу. (*уочишће не 0, има њошеницијал 1-3, га 4-5*) Комплементарност простора се огледа у прожимању природног и друштвеног и спајању свих елемената, и зато на туристичком тржишту већу вредност имају поливалентне туристичке регије (Берић, Ивков-Џигурски и Томић, 2012; Ђирковић, 2005). Спој антропогених и физичко-географских вредности чини понуду дестинације или регије разноврснијом, а боравак може учинити дужим и занимљивијим за посетиоца.

Општина Лазаревац је изузетно богата шумама и то би требало искористити као развојни потенцијал за унапређење мреже рекреативних простора. Основни фактор рекреативног коришћења шума је њихова приступачност и добра повезаност са градским ткивом. Недовољно афирмисан туристички локалитет је језеро Очага. Оно се снабдева изворском водом која се свакодневно филтрира савременим уређајима. Квалитет воде се редовно контролише и испуњава све услове квалитета речних вода које се користе за купање и спортове на води. Око целог језера налази се стаза за шетњу, а у једном делу налази се шљунковита плажа. Језеро краси и вештачки гејзир за чију су израду због променљивог нивоа воде примењена атипична решења. У источном и југоисточном делу општине више је извора минералне воде – у Рудовцима, Крушевици, Чибутковици, Жупањцу, Трбушници и Брајковцу, али се још увек не користе у већој мери за индустријску производњу и ширу потрошњу (Стефановић, 2002). Када говоримо о манифестацијама, оне су добро уклопљене са остатком понуде општине и служе управо за њихову промоцију.

Културна добра се асоцирају са културом. (*уочишће не 0, донекле 1-3, њошјуно 4-5*) Културно наслеђе општине Лазаревац, сразмерно величини општине, је велико и даје јој одређену аутентичност и на најпознатијим вредностима заснива предност у односу на конкуренцију. Све најзначајније туристичке вредности општине се могу повезати са културом и асоцирају на културу. Манифестација „Дани Колубарске битке“ одржава се управо у институцијама културе (Центар за културу, библиотека, галерије, музеји, храм Светог великомученика Димитрија), док се „Фестивал хумора за децу“ организује у десет основних школа и још толико подручних одељења и у Центру за културу.

Туристичка активност у региону. (*скоро никаква 0, у извесној мери 1-3, високо 4-5*) Туристичка организација општине Лазаревац основана је пре неколи-

ко година са идејом да обавља послове развоја, очувања и заштите туристичких вредности на територији општине Лазаревац и с циљем развоја потенцијала општине. Ипак, проблеми и недостаци су бројни – у туристичкој понуди мањка професионалних водичких служби и сувенирница, интернет сајт је застарео и недовољно често се ажурира, а учешће на туристичким сајмовима у региону је ретко и неплански организовано. Позитиван искорак је учињен креирањем једнодневних излета из Београда који укључују посету свим значајним туристичким вредностима на територији општине, а храм Светог великомученика Димитрија је све чешће важна станица на ђачким и студентским екскурзијама.

Табела 1. Оцена туристичког сектора уметничких туристичких вредности градске општине Лазаревац

Субиндикатор	Храм Св. Димитрија	Чаршијска кућа	Црква Св. Димитрија	Арх. нал. Баташинац	Арх. нал. Жулањац	Цркве брвнаре	Враче Брдо
Амбијент	5	5	3	4	4	4	3
Познатост	4	2	2	1	1	3	2
Национални симбол	4	1	1	0	0	1	1
Интересан-тна прича	4	1	2	3	3	4	3
Аутенти-чност	4	2	2	2	2	3	2
Привлачнос за спец. потребе	4	0	2	3	3	4	2
Комплемен-тарност	4	4	4	3	3	4	3
Туристичка активност	2	0	0	0	0	2	1
Асоцијација са културом	5	2	3	4	4	4	2
Пристап тур. вред.	4	3	4	3	3	4	4
Транспорт	2	2	2	1	1	1	1
Близина атракција	3	3	2	2	2	2	2
Услугне погодности	4	4	2	1	1	3	0
Укупна оцена	49	29	29	27	27	39	26

б) Фактори од значаја при дизајнирању туристичког производа

Пристап туристичким вредностима. (није дозвољен 0, ограничен њиској 1-2, дозвољен њиској свим елементима културној добра 3-4) Приступачност туристичким вредностима општине Лазаревац је повољна, јер се све вредности налазе у непосредној близини Београда (55 km), највећег емитивног и рецептивног центра Републике Србије, али и Ваљева (30 km) и Аранђеловца (25 km). Сви ресурси су локалним и регионалним асфалтним путевима повезани са Ибарском магистралом. Једини изузетак представљају цркве брвнаре, које су због историјских

околности грађене на забаченим местима, тако да је до њих неопходно пешачити 10-ак минута после напуштања превозног средства. Ибарска магистрала је други назив за магистрални пут М-22, који у европским оквирима има назив Е-763 (део од Београда до Чачка) (Јовичић, 2009). У плану је да до 2017. године Ибарску магистралу на овом делу замени аутопут пуног профила Београд – Јужни Јадран. Територијом општине, паралелно са Ибарском магистралом, пружа се пруга Београд – Бар.

Транспорт од емитивног центра до туристичке вредности. *(веома је удаљено/тежак приступиљив 0, олакшана је доступност 1-2, одлична доступност 3)* Возови свакодневно саобраћају пругом Београд – Бар, заустављајући се на две железничке станице – у Лазаревцу и у Степојевцу. Из Београда, Ваљево и Аранђеловца постоје директне аутобуске линије, али до појединих локалитета (попут археолошких налазишта), не постоје линије јавног транспорта. Због тога се туристима саветује да користе услуге таксија или да долазе сопственим возилом.

Близина других атракција. *(веома удаљено 0, олакшан приступиљив 1-2, растојање се може лако и брзо прећи пешке 3)* Све вредности општине Лазаревац налазе се на малој удаљености једна од друге. Растојање између њих се углавном савладава превозним средством за 10-ак минута, док се баштина у насељу Лазаревац може обићи пешице. С друге стране, близина градова Ваљево, Аранђеловац и Београд омогућава посетиоцима општине Лазаревац да обогате свој боравак. У Ваљеву могу посетити Тешњар – стару градску четврт, Народни музеј или присуствовати манифестацији „Тешњарске вечери“. У Аранђеловцу се истичу Старо здање и хотел „Извор“, Трг слободе и познато излетиште на планини Букуљи. На 6 km од Аранђеловца налази се и Орашац, место подизања Првог српског устанка.

Услужне погодности. *(слабе 0, адекватне 1-2, добре 3-4, одличне 5)* Битан недостатак у туристичкој понуди општине Лазаревац је мали број смештајних капацитета. У центру града Лазаревца се налази хотел „Вис“, једини хотел у општини. Капацитет хотела су 43 собе, односно 99 лежаја. У понуди су једнокреветне, двокреветне, трокреветне, четворокреветне собе, као и једна петорокреветна соба. Домаћинство породице Вујновић смештено је на периферији Лазаревца у селу Дрен. На располагању су два апартмана, комплетно опремљена. „Рашино село“ у Рудовцима располаже са 5 једнокреветних соба, 7 двокреветних, једном трокреветном собом, а у понуди су још 2 апартмана. Етно село „Бабина река“ има 4 апартмана и једну једнокреветну собу.

Саобраћајна инфраструктура постоји, али је углавном лошег квалитета. У најбољем стању је Ибарска магистрала, док су остали путеви у општини нижег квалитета.

У туристичкој понуди мањка професионалних водичких служби, простора за паркирање и информативних табли за посетиоце. Археолошки локалитети имају још један велики проблем: одсуство било каквих туристичко-угоститељских капацитета. Најближи ресторан и смештајни објект се налазе у Лазаревцу. Такође, визиторски центри (или нешто налик њима) не постоје, нити су у плану, а без њих се доста покретног археолошког материјала не може приказати, нити се неке ствари могу објаснити на прави начин.

Табела 2. Оцена туристичког сектора амбијенталних туристичких вредности градске општине Лазаревац

Субиндикатор	Живковићев врт	„Бабина река“
Амбијент	5	5
Познатост	3	2
Национални симбол	1	1
Интересантна прича	4	4
Аутентичност	4	4
Привлачност за спец. потребе	3	3
Комплементарност	3	3
Туристичка активност	3	4
Асоцијација са културом	5	2
Приступ тур. вредностима	4	4
Транспорт од емитивног центра	2	2
Близина других атракција	2	2
Услужне погодности	4	4
Укупна оцена	43	40

Логистика догађаја (само за манифестације) (слаба 0, адекватна 1-2, добра 3-4, одлична 5) – овај критеријум се односи само на елементе од значаја за побољшање доживљаја гостију (Томић et al., 2013). Улазнице за „Фестивал дечијег хумора“ и „Дане Колубарске битке“ не постоје, тј. улаз је слободан, док се за „Фестивал српских вина могу купити на дан одржавања манифестације у Старој хали спортског центра ”Колубара”. Пружање свих услуга за време трајања манифестација одбија се без већих проблема и гужви, с обзиром на то да је број посетилаца релативно мали, а организација прилагођена промету.

Безбедност посетилаца (само за манифестације) (слаба 0, адекватна 1-2, добра 3-4, одлична 5) – издвојене манифестације за овај критеријум заслужују високу оцену, јер никада до сада нису забележени озбиљнији инциденти. На сва три догађаја полиција, која их обезбеђује, врши селективну контролу посетилаца и контролише унос недозвољених предмета, али врши и друге безбедносне провере. Мере безбедности се подижу на највиши могући ниво за време трајања „Дана Колубарске битке“ због присуства уважених гостију из земље и иностранства. Узимајући у обзир све наведено, јасно је да је безбедност посетилаца и учесника на завидном нивоу.

Табела 3. Оцена туристичког сектора манифестационих туристичких вредности градске општине Лазаревац

Субиндикатор	„Дани Колубарске битке“	„Фестивал дечијег хумора“	„Фестивал српских вина“
Амбијент	5	3	3
Познатост	4	3	2
Национални симбол	4	0	1
Интересантна прича	4	2	2
Аутентичност	4	4	4
Привлачност за спец. потребе	4	4	2
Комплементарност	4	3	3
Туристичка активност	3	2	3
Асоцијација са културом	5	4	1
Пристап тур. вредностима	4	4	4
Транспорт од емитивног. центра	3	3	3
Близина других атракција	3	3	3
Услужне погодности	4	4	4
Логистика догађаја	4	4	4
Безбедност	5	5	5
Маркетиншке активности	2	2	2
Укупна оцена	62	50	46

Маркетиншке активности (само за манифестације) (слабе 0, адекватне 1-2, добре 3-4, одличне 5)– организатори догађаја не користе све могућа средства промоције. Ниједна манифестација нема свој интернет сајт, док се рекламирање преко интернета врши углавном само на сајту Туристичке организације општине Лазаревац. Последњих година на значају је добила кампања преко друштвених мрежа, пре свега Фејсбука. Пропагандни леци и постери се користе искључиво у Лазаревцу, а рекламирање се вршило и преко локалних штампаних медија. Радио и телевизија су слабо заступљени, а највећи неплаћени простор ове манифестације су добиле на националном јавном сервису, поготово „Дани Колубарске битке“ због обележавања 100 година од Колубарске битке. Чињеница је да су маркетиншке активности тренутно усмерене на локалну заједницу и шире окружење, мада је јасно да постоји потенцијал за проширење контрактивне зоне.

Укуйна просечна оцена субиндикатора туристичког сектора уметничких туристичких вредности износи 32,29 (средња привлачност), амбијенталних вредности 41,5 (висока привлачност), а манифестационих 52,67 (висока привлачност).

2) Сектор менаџмента

а) Културни значај

Естетска вредност. (*ниска 0, средња 1, висока 2*) Оцена естетске вредности подразумева уважавање и вредновање естетских квалитета, уникатности и монументалности. Као што је већ речено, заштита појединих дела од стране државних и светских организација довољно говори о квалитету њихових уметничких вредности (Ђирковић, 2005).

Чаршијска кућа породице Васић у Лазаревцу, црква Светог великомученика Димитрија у селу Лесковцу, археолошка налазишта Баташина и Жупањац и храм Светог великомученика Димитрија у Лазаревцу су заштићени законом и налазе се на листи непокретних културних добара Републике Србије. Чаршијска кућа и црква у селу Лесковцу су категорисани као споменици културе, док је храм у Лазаревцу заштићен као споменик културе од изузетног значаја. Велику уметничку вредност имају и цркве брвнаре, због тога што њихова архитектура представља живо сведочанство српске материјалне и духовне културе. Данас их је на територији Србије сачувано 50-ак, од тога чак 3 у општини Лазаревац.

Врт Богосава Живковића такође има посебну вредност, пошто је реч о делу уметника који је познат као један од најбољих светских самоуких вајара и класик кога су многи везивали и за наиву, и за маргиналну уметност

Естетска вредност манифестација није висока. Декорација за „Фестивал дечијег хумора је скромна и подређена деци, док се на „Фестивалу српских вина“ може видети велики број различитих маркетиншких производа, попут банера, што дефинитивно не доприноси естетској вредности. У овом погледу је најдаље отишла манифестација „Дани Колубарске битке“. То проистиче из већ поменуте чињенице да обележавању годишњице Колубарске битке присуствују званичници са локалног, регионалног и националног нивоа, представници различитих удружења грађана и невладиног сектора, што изискује педантност и „умивање“ ужег центра града, као и одговарајући простор за одржавање таквог скупа.

Историјска вредност. (*ниска 0, средња 1, висока 2*) Лазаревац је насеље које нема дуг континуитет постојања, али је ипак имао динамичан развој и оставио је значајан траг у српској историји захваљујући Колубарској бици. С друге стране, откривена археолошка налазишта не указују на некадашње постојање великог насеља или културе на овим просторима – људи су овде одувек живели у мањим, сеоским насељима.

У свом научном-истраживачком раду, Бјељак и Ђурчић (2007) истичу да је традиционална манифестација она која има континуитет одржавања од најмање 5 година, али и познат датум и место одржавања. За наше манифестације се може рећи да су традиционалне, пошто се одржавају десет („Дани Колубарске битке“), односно 7 година („Фестивал српских вина“), док се „Фестивал дечијег хумора“ одржава чак 27 година. Ипак, иако су традиционалне, не може се рећи да имају велику историјску вредност.

Едукативна вредност. (*ниска 0, средња 1, висока 2*) Највећу едукативну вредност имају „Дани Колубарске битке“ и храм Светог великомученика Димитри-

ја, који све чешће постаје важна станица на ђачким и студентским екскурзијама, говорећи о славној бици српске војске и јединственом начину на који победник третира пораженог. Наравно, и преостале две манифестације имају значај за едукацију кроз организацију бројних предавања и радионица. Остале вредности у овом погледу заостају, мада би се и оне могле искористити за стварање модерне, едукативне туристичке туре која би привукла и заљубљенике у историју и младе из наше земље и иностранства.

Научно-истраживачка вредност. (*ниска 0, средња 1, висока 2*) На простору општине Лазаревац не постоји ниједан научно-истраживачки центар, нити одговарајућа опрема за истраживање и смештај научника, што је посебан проблем за научнике који би се бавили истраживањем археолошких налазишта. Ипак, иако постоје отежани услови за научно-истраживачки рад, то не значи да неке вредности немају значај за науку.

Друштвена вредност. (*ниска 0, средња 1, висока 2*) У овом контексту требало би предност дати манифестацијама, узимајући у обзир да су они тачка сусрета људи повезаних истим интересовањима (Томић, Стојсављевић, Војић, 2013). Последњих година, а нарочито 2014. године, општина Лазаревац је била мета многобројних истраживача, али и политичког, војног и друштвеног врха земље због обележавања 100 година од Колубарске битке. Друштвена вредност овог места, а преваходно туристичких вредности које су у вези са Великим ратом веома је порасла.

Реткост туристичких вредности. (*уобичајена културна добра истје врсте 0, мање уобичајена добра истје врсте 1, ретко добра истје врсте 2, уникатно добро истје врсте 3*) Археолошка налазишта нису уникатан примерак, с обзиром на то да широм Србије постоје бројни остаци сличних карактеристика, мада имају велики значај за изучавање економских и политичких прилика у широј околини Сингидунума. Етно село „Бабина река“ и спомен обележје на Враче брду у овом сегменту заостају у односу на претходно наведене туристичке вредности, јер не поседују раритет који им даје посебан печат. Цркве дрвнаре су међу малобројним преосталим примерцима у Србији, док највећу реткост имају храм Светог великомученика Димитрија и врт Богосава Живковића, који је својевремено посетио и председник САД Џими Картер (<http://www.tolazarevac.rs>). И овде би требало поменути јединственост по тематици „Фестивала дечијег хумора“.

Репрезентативност. (*слаба 1, добра 2-3, одлична 4*) Иако углавном није реч о уникатним примерцима, туристичке вредности општине Лазаревац су добар репрезент културе и потреба времена у коме су настале.

Табела 4. Оцена сектора менаџмента уметничких туристичких вредности градске општине Лазаревац

Субиндикатор	Храм Св. Димитрија	Чаршијска кућа	Црква Св. Димитрија	Арх. нал. Баташинац	Арх. нал. Жулањац	Цркве брвнаре	Враче брдо
Естетска вредност	2	2	1	1	1	2	1
Историјска вредност	2	2	2	2	2	2	2
Едукативна вредност	2	1	1	2	2	2	1
Научна вредност	2	1	1	2	2	2	1
Друштвена вредност	2	1	2	1	1	2	1
Реткост	3	1	1	2	2	3	2
Репрезента-тивност	3	1	1	2	2	3	1
Осетљивост	3	3	3	0	0	3	2
Стање репарације	3	3	3	1	1	3	1
План управљања	1	1	1	1	1	1	0
Монито-ринг и одржавање	4	3	4	4	4	4	2
Инвести-рање	2	3	2	4	4	4	4
Нег. утицај на физичко стање вред.	4	4	4	3	3	4	4
Нег. утицај на локалну заједницу	4	5	4	5	5	4	5
Модификација и физ. стање	2	3	2	2	2	2	3
Модификација и лок. зајед.	4	5	4	5	5	4	5
Укупна оцена	43	39	36	37	37	45	35

б) Робусност

Осетљивост туристичких вредности. (велика 0-1, њрилична 2-3, није осетљиво

4) Највећу осетљивост имају археолошки локалитети, имајући у виду њихову старост. Због тога би свака неконтролисана акција могла да доведе до њиховог оштећења. Остале туристичке вредности нису у тој мери угрожене. Манифестације са економског и еколошког аспекта нису проблематичне. Наиме, сва три догађаја не укључују долазак великог броја туриста и дужа задржавања, тако да су утицаји на животну средину минимални. С друге стране, сагледавши организаторе ових догађаја, јасно је да имају стабилну материјалну основу - „Фестивал српских вина“ организују Удружење винара и виноградара Србије и градска општина Лазаревац у сарадњи са Привредном комором Србије, док преостале две манифестације организују градска општина Лазаревац и Туристичка организација Лазареваца, уз помоћ Града Београда.

Табела 5. Оцена сектора менаџмента амбијенталних туристичких вредности градске општине Лазаревац

Субиндикатор	Живковићев врт	„Бабина река“
Естетска вредност	2	1
Историјска вредност	2	0
Едукативна вредност	2	2
Научна вредност	1	0
Друштвена вредност	2	1
Реткост	3	2
Репрезентативност	3	2
Осетљивост	3	4
Стање репарације	3	3
План управљања	1	2
Мониторинг и одржавање	5	5
Инвестирање	4	4
Негативан утицај на физичко стање вредности	3	4
Негативан утицај на локалну заједницу	5	5
Модификација и физичко стање	3	5
Модификација и локална заједница	5	5
Укупна оцена	47	45

Стање репарације. (слабо 0, делимично извршено 1, добро 2-3, одлично 4) Већина објеката је заштићена од стране државних организација, што омогућава довољно новчаних средстава за барем текућа одржавања. Као и код претходног параметра, у најлошијој позицији су археолошки локалитети, који су минимално заштићени посебним покривачима, док су остала добра су у знатно повољнијој ситуацији. Када је реч о манифестацијама, евидентно је да се сваке године улаже доста напора у унапређење садржаја и материјалне основе. Чини се да је 2014. године манифестација „Дани Колубарске битке“ достигла тренутни максимум, па би било пожељно напоре усмерити на преостала два догађаја, уз покушај да се задржи постојећи, висок ниво „Дана Колубарске битке“.

План управљања. (нема плана 0, у припреми је 1-4, постоји 5) Ни за једну од наведених туристичких вредности не постоји усвојен дугорочан план управљања. Информације добијене из локалне самоуправе нам указују на то да планови нису ни у припреми, тако да се то може веома негативно одразити на реализацију развојних циљева. Једино за манифестације постоје годишњи планови њиховог развоја, али без дугорочне визије.

Регуларни мониторинг и одржавање. (слабо 0, донекле 1 - 2, добро 3 - 4, одлично 5) Одређена средства су уложена за постављање ограда око археолошких локалитета, обезбеђивање видео надзора на платоу испред храма, док се најдаље у погледу одржавања иде код амбијенталних туристичких вредности.

Табела 6. Оцена сектора менаџмента манифестационих туристичких вредности општине Лазаревац

Субиндикатор	„Дани Колубарске битке“	„Фестивал дечијег хумора“	„Фестивал српских вина“
Естетска вредност	1	1	1
Историјска вредност	0	1	0
Едукативна вредност	2	2	1
Научна вредност	1	0	0
Друштвена вредност	2	2	2
Реткост	3	3	2
Репрезентативност	3	2	2
Осетљивост	4	4	4
Стање репарације	4	3	3
План управљања	3	3	3
Мониторинг и одржавање	4	4	4
Инвестирање	4	2	4
Негативан утицај на физичко стање вредности	5	5	5
Негативан утицај на локалну заједницу	5	5	5
Модификација и физичко стање	5	5	5
Модификација и локална заједница	5	5	5
Укупна оцена	51	47	46

Потенцијал за инвестирање. (слаб 0, адекватан 1-2, добар 3-4, одличан 5) Могућности за инвестирање су бројне, пре свега у пратећу инфраструктуру и супраструктуру. То се пре свега односи на већ поменути паркинг простор, унапређење квалитета путне мреже, туристичку сигнализацију, али и смештајне објекте, који су веома скромни и застарели. Проблем је нарочито изражен код археолошких локалитета, где би акценат требало ставити на мале визиторске центре. Осим тога, облик инвестиција погодан за манифестације могу бити различити спонзорски уговори са организаторима, веома заступљени у савременој туристичкој пракси.

Могућност негативног утицаја посетилаца на физичко стање туристичких вредности. (велика могућности 1, средња могућности 2-4, мала могућности 5) Ова могућност је оправдана када говоримо о археолошким ископинама због саме природе ископина, тј. њихове осетљивости. Када је реч о манифестацијама, оне представљају нешто што треба доживети, а не нешто опипљиво што се може оштетити.

Могућност негативног утицаја посетилаца на локалну заједницу. (велика могућности 1, средња могућности 2-4, мала могућности 5) Због малог броја туриста и њиховог кратког задржавања, како због посете манифестацијама, тако и због до-

ласка ради обиласка уметничких и амбијенталних вредности, оваква могућност није изражена. Оваквом закључку додатно доприноси чињеница да одређене се одређене вредности уопште не налазе у насељеним местима, већ изван њих.

Могућност да модификација има негативан утицај на физичко стање туристичких вредности. (*велика могућности 1, средња могућности 2-4, мала могућности 5*) Ова вероватноћа је изражена јер се без стручног надзора археолога, геоморфолога, инжењера и других релевантних стручњака може лако оштетити или уништити културно наслеђе. Оваква могућност није изражена код манифестација као туристичких вредности.

Могућност да модификација има негативан утицај на локалну заједницу. (*велика могућности 1, средња могућности 2-4, мала могућности 5*) Као што је наведено, неке од вредности се налазе изван насељених места, док се даљи развој манифестација може пажљиво балансирати и усклађивати са потребама локалне заједнице. Треба имати у виду и да развој туризма директно и индиректно помаже развој локалне економије и подстиче раст животног стандарда грађана.

Укуйна просечна оцена субиндикатора за сектор менаџмента уметничких и туристичких вредности је 38,86 (средња вредности), амбијенталних 46 (висока вредности), а манифестационих 48 (висока вредности).

На основу анализе представљена је “мајрица тржишне привлачности/робусности” коју чини девет ћелија. Уметничким и туристичким вредностима додељује се ћелија М (2,2), амбијенталним М (1,3), а манифестационим иакође М (1,3).

Табела 7. Матрица тржишне привлачности и робусности по Хилари ду Крос методу

Робусност	41 – 60	М (1, 1)	М (1, 2)	М (1, 3)
	21 – 40	М (2, 1)	М (2, 2)	М (2, 3)
	0 – 20	М (3,1)	М (3, 2)	М (3, 3)
		0 – 20	21 – 40	41 – 60
Тржишна привлачност				

М (2, 2) – средња тржишна привлачност и средња вредност индикатора културна значајност/робусност

М (1, 3) – велика тржишна привлачност и висока вредност индикатора културна значајност/робусност

ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧАК

Туристичком валоризацијом антропогених туристичких вредности градске општине Лазаревац уочава се да највећу туристичку вредност имају манифестационе туристичке вредности. За њима следе амбијенталне туристичке вредности, док су на последњем месту уметничке туристичке вредности, у које спадају сакрални објекти, археолошка налазишта, репрезентативни примери архитектуре и споменици.

Уметничке туристичке вредности представљају потенцијално значајан туристички ресурс који није довољно туристички валоризован. За то је потребан усклађен рад институција, пре свега Туристичке организације Београда, Министарства трговине, туризма и телекомуникација, локалних органа градске општине Лазаревац, али и других установа, које би могле допринети бољој туристичкој афирмацији и презентацији на туристичком тржишту. Такође, важно је навести да је један од разлога ниже укупне просечне оцене у односу на друге видове туристичких вредности општине велика разноликост у оквиру самих уметничких вредности. Наиме, ако се анализира свака вредност понаособ, јасно се уочава је убедљиво највећи потенцијал општине појединачно посматрано храм Светог великомученика Димитрија са додељеном ћелијом М (1, 3) и највећом укупном оценом у оба сектора (туристичком и сектору менаџмента) управо уметничка туристичка вредност. Исто тако, у ову групу спадају и вредности са најмањим оценама на територији општине (Враче брдо, археолошка налазишта), што утиче на ниску средњу оцену.

Манифестациони туризам представља један од највећих потенцијала општине, иако су тренутно економски ефекти који проистичу организацијом манифестација и број туриста упућених на њих прилично скромни. Разлози због оваквог стања су разноврсни, а ми смо овом анализом идентификовали најважније. Прво, општина Лазаревац нема природне или антропогене туристичке вредности познате на ширем регионалном или националном нивоу (изузев храма Светог великомученика Димитрија), због којих би се посетиоци дуже задржавали на овом простору. Друго, непостојање интернет сајтова манифестација у модерним условима пословања је озбиљан недостатак. Сајтови представљају основне изворе информација преко којих се информисе све већи број потенцијалних туриста; то су својеврсне базе података са свим релевантним подацима. Треће, посетиоци најчешће долазе у сопственој режији, не постоје организоване групе туриста и контакт са организаторима манифестација или локалним туристичким агенцијама. Четврто, смештајни капацитети у општини су малобројни и неопходна су велика улагања у проширивање понуде. Пето, не постоји тачна евиденција посетилаца. Потенцијално решење овог проблема подразумева сарадњу организатора манифестација са одређеним секторима МУП-а, не само на безбедности посетилаца, већ и на прикупљању њиховог прецизнијег броја.

Ипак, као што је већ речено, туристичку валоризацију не треба поистовећивати са економском валоризацијом – овакве манифестације, без обзира на материјалну добит и невелики број посетилаца, имају велику уметничку, културну и

привредну вредност за локалну заједницу, чувајући културну традицију и историјску баштину и одражавајући дух места и становништва. Због тога је неопходно у континуитету радити на усавршавању и спровођењу плана промотивних активности, чиме се може постићи уједначавање нематеријалне вредности манифестација и њиховог туристичког ранга.

Туризам, култура и њихов међусобни однос све више добијају на значају приликом планирања одрживог развоја. Таква сарадња омогућава заштиту јавног добра с једне стране, а с друге стране остваривање економског успеха, о чему треба посебно водити рачуна приликом развоја туристичке привреде. За побољшање туристичке понуде општине Лазаревац и за боље коришћење ресурса којима располаже, неопходно је осмислити додатне садржаје што би омогућило већу комплементарност са атракцијама у околини, повезало физичко-географске и антропогене вредности и ојачало туристичку понуду. Такође, веома је важно побољшати комуникацију са локалном заједницом која тренутно нема велике користи од развоја туристичке делатности. Посебан акценат треба ставити на већа улагања у изградњу саобраћајне, комуналне и туристичке инфраструктуре; смештајни капацитети су малобројни и застарели, а сигнализација недовољна и у лошем стању.

ЛИТЕРАТУРА

- Балканолошки институт САНУ. (1995). *Историја Београда*. Београд: Издавачка агенција „Драганић“.
- Берић, Д., Милојевић, М., Томић, Н., Марковић, М. (2011). Туристичка валоризација културног наслеђа у Бачу. *Зборник радова – Географски факултет* Универзитета у Београду, 59, 189-222.
- Берић, Д., Ивков-Џигурски, А., Томић, Н. (2012). Туристичка валоризација римског царског града Феликс Ромулијана. *Гласник Српског географског друштва*, 92 (3), 131-143.
- Бесермењи, С., Марковић, С., Јовичић, Д. (2010). Туристичка валоризација сакралних објеката грађених у стилу рашке школе. *Зборник радова – Географски факултет* Универзитета у Београду, 58, 93-110.
- Бјељац, Ж. (2010). Туристичке манифестације у Србији. Београд: САНУ – Географски институт „Јован Цвијић“.
- Бјељац, Ж. (2006). Теоријско-методолошке основе манифестационог туризма. Београд: САНУ – Географски институт „Јован Цвијић“.
- Вујовић, Б. (1994). Београд у прошлости и садашњости. Београд: Издавачка агенција „Драганић“.
- Географски факултет (2001). Географска енциклопедија насеља Србије; књига 2: ж-љ. Београд: Географски факултет.
- Грић, Љ. (2009). Туристичка валоризација архитектонског културног наслеђа Шапца. *Гласник Српског географског друштва*, 89 (1), 65-80.
- Јовичић, Д., Бранков, Ј. (2009). Туристичке атракције – кључни елементи туристичке ресурсне основе. *Гласник Српског географског друштва*, 89 (1), 3-20.

- Јовичић, Д. (2009). *Туристичка географија Србије*. Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет.
- Марковић, Ј., Петровић, М. (2012). Туристичка валоризација археолошког налазишта „Виминацијум“ према моделу Хилари ду Крос. *Зборник радова Дејаршмана за географију, туризам и хотелијерство*, 41, 248-262.
- Павловић, Д. (2001). *Наша културна добра и туризам*. Београд: Туристичка штампа.
- Републички завод за статистику. (2012). Општине и региони у Републици Србији. Београд: Републички завод за статистику.
- Републички завод за статистику. (2011). Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011. године – први резултати. Београд: Републички завод за статистику.
- Ристановић, С. (2005). *Кроз Србију и Црну Гору*. Београд: Издавачка агенција „КСЕ-НА“.
- Ромелић, Ј., Марковић, С. (1994). *Туристичка географија Југославије*. Нови Сад: Природно математички факултет, Институт за географију.
- Станковић, С. (2013). *Туристичка географија Србије – ирвци туристичких иштовања*. Београд: Српско географско друштво.
- Станковић, С. (2008). *Туристичка географија*. Београд: Завод за уџбенике.
- Станковић, С. (2003). *Туризам – заштита и валоризација*. Београд: Српско географско друштво.
- Станојловић, А., Ђурчић, Н., Павловић, Н. (2010). Туристичка валоризација локалитета „Лазарев град“ у Крушевцу. *Зборник радова Географској инститиути «Јован Цвијић»*, САНУ, 60(2), 77-92.
- Стефановић, А. Ј. (2002). *Задуждине и знамените личности у Колубари*. Лазаревац: Културни центар Лазаревац.
- Стефановић, А. Ј. (1991). *Београдска Колубара*. Београд: Вожд.
- Томка, Д. (1994). Туристичка валоризација културно-историјских споменика на примеру Фрушкогорских манастира. *Зборник радова Инститиути за географију*, 24, 159-171.
- Ђирковић, С. (2005). *Туристичка валоризација археолошких локалитета у Србији*. Београд: Српско географско друштво.
- Хаџић, О. и др. (2005). *Културни туризам*. Нови Сад: ПМФ – Департаман за географију, туризам и хотелијерство.
- Чомић, Ђ., Пјевач, Н. (1997). *Туристичка географија*. Београд: Савезни центар за унапређење хотелијерства-угоститељства.
- Чучуловић, Р., Чучуловић, А. (2010). Туристичка валоризација општине Неготин. *Гласник Српкој географској друштва*, 90 (3), 89-109.
- Стевановић, С., Малинић, В. (2015). Утицај манифестација на развој туризма у Београду. (Рад је на још увек на рецензији, необјављен)

- Allen, J. (2000). *Event Planning*. Toronto: John Wiley.
- Bruschi, V.M., & Cendrero, A. (2005). Geosite evaluation. Can we measure intangible values? *Il Quaternario*, 18, 293-306.
- Coratza, P., & Giusti, C. (2005). Methodological proposal for the assessment of the scientific quality of geomorphosites. *Il Quaternario*, 18, 307-313.
- Du Cros, H. (2001). A new model to assist in planning for sustainable cultural heritage tourism. *International Journal of tourism research*, 3, 165-170.
- Du Cros, H. (2000). *Planning for Sustainable Cultural Heritage Tourism in Hong Kong*. Final Report to the Lord Wilson Heritage Trust Council, SAR.
- McKercher, R., & Ho, P. (2006). Assessing the tourism potential of smaller cultural and heritage attractions. *Journal of Sustainable Tourism*, 14, 473-488.
- O'Toole, W. (2005). Event Issues 1: Crowd number Forecasting for Special Events: discovering the industry standard. Retrieved from <http://www.epms.net>
- Pralong, J.-P. (2005). A method for assessing the tourist potential and use of geomorphological sites. *Géomorphologie: Relief, processus, environnement*, 3, 189-196.
- Reynard, E., Fontana, G., Kozlik, L., & Scapozza, C. (2007). A method for assessing „scientific“ and „additional values“ of geomorphosites. *Geographica Helvetica*, 62, 148-158.
- Tomić, N., & Božić, S. (2014). A modified geosite assessment model (M-GAM) and its application on the Lazar Canyon area (Serbia). *International Journal of Environmental Research*, 8, 1041-1052.
- Tomić, N., Stojavljević, R., Božić, S. (2013). Tourist Evaluation of the Electronic Music Festival “Summer3p”(Palic, Northern Serbia). *European Researcher*, vol 44, 688-699.
- Tomić, N. (2011). The potential of Lazar Canyon (Serbia) as a geotourism destination: inventory and evaluation. *Geographica Pannonica*, 15, 103-112.

<http://www.lazarevac.rs/>
<http://www.tolazarevac.rs/>